

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2023

7. ВВП Европейского Союза: объем, темпы роста, на душу населения, структура. URL: <https://take-profit.org/statistics/gdp/european-union/> (дата обращения 15.03.2023)

8. EU-Central Asia Ministerial: Remarks by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the joint press conference with Foreign Minister of Uzbekistan Vladimir Norov. – European Union EXTERNAL ACTION / EEAS Press Team. Samarkand, 17.11.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-central-asia-ministerial-remarks-high-representativevice-president-josep-borrell-joint_en (дата обращения 16.03.2023)

9. Харгитаи Ж. ЕБРР использует различные финансовые инструменты для поддержки развития частного сектора в Центральной Азии. Trend news agency, 16.04.2023. URL: <https://www.trend.az/casia/3723729.html> (дата обращения 16.03.2023)

УДК 338.43:631.115

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Мұсағалиев Нұржол Мырзабекұлы

nurzhol.musagaliev@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті
Аймақтану кафедрасының 2 курс магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Қилыбаева П.Қ.

Азық-түлік қауіпсіздігі қазіргі таңда ерекше назар аударуды және шешуді қажет ететін маңызды жаһандық мәселелердің бірі болып табылады. Азық-түлік қауіпсіздігі дегеніміз – әрбір адам өзінің денсаулығына деген қажеттіліктерін қанағаттандыруда қауіпсіз және қоректік азық-түлікке қол жетімділігін білдіреді. Бірақ қазіргі таңда көптеген адамдар әлі де аштықтан зардап шегуде және жеткілікті қоректік заттарды ала алмауда. Бұл мақалада Орталық Азия аймағында азық-түлік қауіпсіздігінің қазіргі ахуалы мен мәселелерін шешудің бірнеше жолдарын қарастырамыз.

Азық-түлік қауіпсіздігі азық-түлікті өндіру, сақтау, өңдеу, тасымалдау және тарату сияқты бірнеше аспектілерді қамтиды. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін өнімдерді өндіру және сақтау кезінде гигиенаны сақтау, қауіпсіз және дәлелденген ингредиенттерді пайдалану, құрамы мен жарамдылық мерзімі көрсетілген өнімдерді міндетті түрде таңбалау, зиянды заттар мен микроорганизмдерге тұрақты тексерулер мен талдаулар жүргізу сияқты әртүрлі әдістерді қамтиды.

Азық-түлік қауіпсіздігінің заманауи мәселелері халықтың көбеюіне, климаттың өзгеруіне, әлемдік нарықтардың тұрақсыздығына, энергия бағасының өсуіне, биотерроризм қаупіне және мал мен құстың қауіпті ауруларының таралуына байланысты. Сонымен қатар, проблемалар азық-түлікке қол жетімділіктің жетіспеушілігімен, әлемдегі азық-түліктің біркелкі бөлінбеуімен, табиғи ресурстарды ұтымсыз пайдаланумен, сауда мен логистикадағы шектеулермен, сондай-ақ кедейлік, теңсіздік және қақтығыстар сияқты елдердегі әлеуметтік-экономикалық мәселелермен байланысты [1].

Орталық Азиядағы аштық экономикалық тұрақсыздық, климаттың өзгеруі, қақтығыстар және азық-түлікке қол жетімділіктің болмауы сияқты көптеген себептері бар күрделі мәселе болып табылады. Бұл жағдай қазіргі таңда да Орталық Азияның бірқатар елдерінде өзекті мәселе болып қала береді. ФАО-ның 2020 жылғы есебіне сәйкес,

Қазақстанда, Қырғызстанда, Тәжікстанда, Түрікменстанда және Өзбекстанда 3 миллионнан астам адам азық-түлік тапшылығына байланысты шұғыл гуманитарлық көмекке мұқтаж. Әр түрлі топтар мен ұйымдар азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін жұмыс істеуде, азық-түлік өндірісі мен таралуын жақсарту, кедейлік пен аштыққа қарсы бағдарламалар мен жобаларды әзірлеу және оны жүзеге асырады сияқты іс-шарала жүргізілуде. Осы жұмыстың нәтижесінде азық-түлік қауіпсіздігі үнемі жақсарып келеді, дегенмен проблемалар әлі де бар және осы салада қосымша күш-жігерді қажет ететіні анық.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ұлттық үкіметтер, халықаралық ұйымдар мен азаматтық қоғамдар азық-түлік өндірушілерін қолдауға, өнім сапасын арттыруға және халықты дұрыс тамақтану ережелеріне үйретуге бағытталған түрлі бағдарламалар мен жобаларды әзірлейді және іске асырады. Бұл өз елдеріндегі және одан тыс жерлердегі барлық азаматтар үшін қауіпсіз және қоректік тағамдардың болуын қамтамасыз етуге көмектеседі. Осылайша жаһандық деңгейде азық-түлік қауіпсіздігіне қол жеткізу маңызды мәселелердің бірі екенін көруге болады.

Азық-түлік қауіпсіздігі тұжырымдамасы халықты қолжетімді, қауіпсіз және қоректік тағаммен қамтамасыз етумен байланысты. Азық-түлік қауіпсіздігінің маңыздылығы - бұл адамдардың негізгі қажеттіліктерінің бірі және ұлттың денсаулығына әсер етуші фактор болып табылады.

Азық-түлік қауіпсіздігінің төмен деңгейі азық-түлік тапшылығына, оның бағасының жоғарылауына, қоректік заттардың жетіспеушілігіне, сондай-ақ азық-түлік арқылы берілетін инфекцияларға байланысты аурулардың пайда болуына әкелуі мүмкін [2].

Коронавирус пандемиясынан туындаған экономикалық дағдарыс жағдайында азық-түлік қауіпсіздігін, жұмыспен қамтуды және халықтың табысын қамтамасыз ету ауыл шаруашылығын суармалы сумен тұрақты қамтамасыз ету мәселесі маңызды. Қазіргі таңда Орталық Азия елдері арасында су мәселесін бірлесе шешу мақсатында жұмыс топтары құрылған болатын. Шекаралас аумақтардағы су шаруашылығы объектілері және оларды пайдалану бойынша барлық дерлік даулы мәселелер реттелуде, негізгі трансшекаралық өзендерден су тартудың режимдері мен көлемі жедел келісіліп, су тапшылығының әсерін жұмсарту бойынша бірлескен жұмыстар жүргізілуде [3].

Осыған байланысты мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар азық-түлік қауіпсіздігі мәселелеріне көп көңіл бөледі. Тамақ өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігіне мониторинг жүргізіледі, тамақ өнеркәсібі қызметкерлері мен медицина қызметкерлері үшін оқыту бағдарламалары жүргізіледі, тұтынушылардың құқықтарын қорғау жөнінде заңдар мен шаралар қабылданады.

Орталық Азия елдеріндегі азық-түлік қауіпсіздігінің өңірдің климаттық, экономикалық және әлеуметтік жағдайларына байланысты өзіндік ерекшеліктері бар. Оларды атап көрсетуге болады:

Ауыл шаруашылығы саласына тәуелділік. Орталық Азияның көптеген елдерінде аграрлық сектор халық үшін маңызды табыс көзі болып табылады, сондықтан азық-түлік қауіпсіздігі осы саладағы табыстар мен сәтсіздіктерге тікелей байланысты.

Климаттық жағдайлар. Орталық Азия аймағы егін мен азық-түлік қауіпсіздігіне елеулі әсер етуі мүмкін құрғақшылық пен аяз сияқты тұрақсыз климаттық жағдайлармен сипатталады.

Азық-түлік импорты. Орталық Азияның көптеген елдерінде азық-түлік импорты нарықтың маңызды бөлігі болып табылады. Жеткізу кезінде туындау мүмкін проблемалары азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндіруі мүмкін.

Инфрақұрылымның жеткіліксіздігі. Орталық Азияның кейбір елдерінде азық-түлікті сақтау, тасымалдау және өңдеу инфрақұрылымы шектеулі, бұл тағамның ластану қаупінің жоғарылауына және сапаның жоғалуына әкелуі мүмкін.

Су мен топырақтың ластану мүмкіндігі. Ауыл шаруашылығында химиялық тыңайтқыштар мен пестицидтерді кеңінен қолдану су мен топырақтың ластануына әкелуі мүмкін, бұл тағамның ластану қаупін арттырады.

Әлеуметтік факторлар. Кедейлер мен мигранттар сияқты кейбір популяциялар азық-түліктің қол жетімділігі мен сапасына байланысты проблемаларға тап болуы мүмкін, бұл олардың азық-түлік қауіпсіздігін нашарлатуы мүмкін.

Осы ерекшеліктерді ескере отырып, Орталық Азия елдері ауылшаруашылық өндірісін қолдау, инфрақұрылымды жақсарту және сапаны реттеу сияқты әртүрлі бағдарламалар мен шаралар арқылы азық-түлік қауіпсіздігін жақсарту үшін белсенді жұмыс істеуде.

Азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешудің ең айқын әдістерінің бірі-азық-түлік өндірісін ұлғайту. Бұған жер өнімділігін арттыру, ауыл шаруашылығы технологиялары мен инновацияларын пайдалануды арттыру және азық-түлік өсіру мен өндірудің жаңа әдістерін дамыту арқылы қол жеткізуге болады. Мысалы, қазіргі уақытта көптеген фермерлер қоршаған ортаға зиян келтірместен азық-түлік өндірісін едәуір арттыра алатын тұрақты ауыл шаруашылығына көшуде [4].

Азық-түлік өндірісін ұлғайту - азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешуде ықпал ететін қадамдардың бірі. Азық-түліктің қол жетімділігі де маңызды фактор болып табылады. Көптеген елдерде адамдар аштықтан зардап шегеді, өйткені азық-түлік жеткіліксіз, бірақ олар оны ала алмайды. Сондықтан азық-түліктің қолжетімділігін арттыру азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешуге көмектеседі. Бұған кедей адамдарға азық-түлікті субсидиялау, нарықтар мен сауда жолдарын дамыту және жетіспейтін жерлерде азық-түлік өндірісін ұлғайту арқылы қол жеткізуге болады.

Көптеген адамдардың азық-түлікті жеткіліксіз алуының басты себептерінің бірі азық-түлік қалдықтарын дұрыс пайдаланбау. Азық-түліктің көп мөлшері өндіріс, тасымалдау, сақтау және сату кезеңдерінде жоғалады. Сондықтан азық-түлік шығындары мен қалдықтарын азайту азық-түлік қауіпсіздігін айтарлықтай жақсарты алады. Бұған азық-түлікті сақтау, тасымалдау және сату жүйесін жақсарту және инфрақұрылымды дамыту арқылы қол жеткізуге болады.

Тағы бір маңызды мәселе - тасымалдау, сақтау және өңдеу кезінде азық-түліктің жоғалуы. Көптеген елдерде азық-түліктің 50% - ы сақтау, тасымалдау жағдайларының жеткіліксіздігінен немесе инфрақұрылымның нашарлығынан жоғалады. Азық-түлік шығындарын азайту азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешуге көмектеседі. Бұған тасымалдау және сақтау инфрақұрылымын жақсарту, тұрақты орау материалдарын пайдалану және азық-түлікті сақтау мен өңдеудің тиімді әдістерін әзірлеу арқылы қол жеткізуге болады.

Жергілікті өндірісті дамыту азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешуде маңызды рөл атқарады. Жергілікті өндіріс дегеніміз азық-түлік тұтынылатын жерлерде өсіріледі және өндіріледі. Бұл тасымалдау шығындарын азайтуға, азық-түліктің қолжетімділігін арттыруға және тұрақты, сенімді қуат көзін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Жергілікті өндірісті дамытуға ауыл шаруашылығын дамытуға инвестиция салу, шағын фермерлерді қолдау және жергілікті нарықтардың көбеюі арқылы қол жеткізуге болады [5].

Көптеген азық – түлік импорттаушы елдер өздерінің ауылшаруашылық секторын халықаралық бәсекелестіктен қорғау мақсатында, әсіресе астық өндірушілерді жан-жақты

қолдау саясатын жүргізуде. Бұл ретте көбінесе бірінші кезекте дәнді дақылдар өндірісі, тұқымдар, жемістер, көкөністер және басқа да қоректік өнімдер өндірісіне зиян келтіре отырып өз мүдделірін алға қоюда. Бұл шаралар жеткілікті калория тұрғысынан азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етті, бірақ тамақтану мен денсаулық көрсеткіштерін жақсартуға көмектеспеді, соның ішінде балалар арасында.

Дәлелдер көрсеткендей, егер үкіметтер ресурстарды азық-түлік тұтынушыларының қажеттіліктерін бірінші кезектегі қанағаттандыруға және қоректік өнімдерді тұрақты өндіруді, жеткізуді және тұтынуды ынталандыруға бағыттаса, олар салауатты тамақтануды арзанырақ және барлығына үнемді етуге көмектеседі [6].

Жаңа технологияларды дамыту азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешуге де көмектеседі. Мысалы, жасанды интеллект пен биг-дата пайдалану ауыл шаруашылығын жақсартуға және өнімділікті арттыруға көмектеседі, ал генетикалық түрлендірілген организмдерді пайдалану тиімді және төзімді өсімдіктерді өсіруге көмектеседі. Жаңа технологиялардың дамуы сонымен қатар азық-түлікті тасымалдау және сақтау инфрақұрылымын жақсартып алады, сонымен қатар тағамды сақтау мен өңдеудің жаңа әдістерін жасай алады.

Орталық Азиядағы ашаршылық мәселесін шешу үшін өңірдің азық-түлік қауіпсіздігіне оң әсер етуі мүмкін түрлі шараларды іске асыру қажет. Ауыл шаруашылығының сапасын жақсартуға жәрдемдесу қажет, мысалы, айтып өткендей, өнімділікті арттыруға және өнім сапасын жақсартуға көмектесетін жаңа технологиялар мен әдістерді қолдану қажет. Сонымен қатар, фермерлердің біліктілігін арттыру және оларға жаңа технологиялар мен инвестицияларға қол жеткізу қажет. Азық-түлік сапасы мен қауіпсіздігін бақылауды күшейту маңызды. Бұл тамақ өнімдерінің сапасын бақылау, реттеу тетіктерін құруды және күшейтуді қамтиды және аймақтық ынтымақтастық білім мен тәжірибе алмасуға, сондай-ақ жаңа технологиялар мен инвестицияларға қол жеткізуге көмектеседі.

Теңсіздік пен кедейлік Орталық Азияның азық-түлік қауіпсіздігіне әсер ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Сондықтан кедейлік пен теңсіздікті азайтуға, азық-түлік өнімдерінің қолжетімділігін арттыруға және халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға көмектесетін әлеуметтік қорғау бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру қажет.

Осылайша, Орталық Азиядағы азық-түлік қауіпсіздігі өңір үкіметтерінің назарын және күш-жігерін талап ететін өзекті мәселе болып табылады. Бір жағынан, аймақта инфрақұрылымның нашарлығы, ауыл шаруашылығында заманауи технологияларды жеткіліксіз пайдалану, қаржыландыруға қол жетімділіктің шектелуі, климаттың өзгеруі, аштық пен кедейлік сияқты белгілі бір проблемалар бар. Екінші жағынан, даму әлеуеті де бар, өйткені аймақта құнарлы топырақ пен су ресурстарын қоса алғанда, айтарлықтай табиғи ресурстар бар.

Орталық Азияда азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ауыл шаруашылығын жетілдіру және жер өнімділігін арттыру, инфрақұрылымды жақсартуға және азық-түлік қауіпсіздігі шараларын нығайтуға жәрдемдесу, сондай-ақ технологиялар мен байланыс құралдарын тиімді пайдалануды қамтамасыз ету қажет. Сондай-ақ білім мен тәжірибе алмасу және жаңа технологиялар мен инвестицияларға қол жеткізу үшін азық-түлік қауіпсіздігі саласындағы халықаралық ынтымақтастықты дамыту және кеңейту маңызды.

Жалпы, азық-түлік қауіпсіздігі Орталық Азия үшін басты проблемалардың бірі болып табылады. Өңірде тұрақты және сенімді азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ауыл

шаруашылығын дамытуға, инфрақұрылымды жақсартуға және халық үшін азық-түлік өнімдерінің қолжетімділігін арттыруға инвестиция салу қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. World Health Organization. (2021). Food Safety. https://www.who.int/health-topics/food-safety#tab=tab_1
2. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2020). The State of Food Security and Nutrition in the World 2020. <http://www.fao.org/3/ca9692en/ca9692en.pdf>
3. М. Курбонов Развитие сотрудничества в области водной дипломатии в Центральной Азии // Восточный журнал истории, политики и права. 2022 г. с 12
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2020). The State of the World Fisheries and Aquaculture 2020. <http://www.fao.org/documents/card/en/c/ca9229en>
5. М. Бобокулова Продовольственная безопасность в Центральной Азии: вызовы и возможности // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2020
6. Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире 2022 <https://www.fao.org/3/cc0640ru/cc0640ru.pdf>

УДК 327.8

ПЕРСПЕКТИВА МЕЖГОСУДАРСТВЕННОГО СОТРУДНИЧЕСТВА НА ОСНОВЕ КОНФЛИКТА НА КЕМПИР-АБАДСКОМ (АНДИЖАНСКОМ) ВОДОХРАНИЛИЩЕ.

Мусагалиева Гульмира Мэлсовна

gulmira.mussagaliyeva@gmail.com

Докторант 1 курса кафедры регионоведения, факультет международных отношений,
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.
Научный руководитель – Кушкумбаев С.К.

Снижение качества воды и увеличением спроса на нее, провоцирует конкуренцию на водные ресурсы между ее пользователями. Данный процесс имеет наиболее выраженный характер в трансграничных регионах. Однако, вместе с этим, можно наблюдать, что конкуренция за воду является не только причиной открытого конфликта, но и может стимулировать неожиданное сотрудничество. Статья рассматривает конфликт как основу межгосударственного сотрудничества в трансграничных регионах на примере Кемпир-Абадского (Андижанского) водохранилища.

Дефицит пресной воды, обусловленный стремительным ростом населения и нерациональное управление водными ресурсами, вызывают споры среди водопользователей - фермеров, промышленных и городских пользователей. Водные ресурсы, пересекающие национальные границы, все больше приобретают стратегическое значение. Каждая страна стремится использовать те водные ресурсы, которые находятся непосредственно под ее политическим контролем. Владение и контроль над водными ресурсами рассматривается как жизненно важный фактор защиты национальных интересов. Вместе с этим не предусматриваются никакие меры по охране и экономии водных запасов пользователей, находящихся за национальными границами.